

فقه و فلسفه صوم (روزه)

صوم در لغت بمعانی مختلف آمده است از قبیل: الصوم = الامساک عن الفعل - الامتناع عن الاکل والشرب یعنی خودداری از کار کردن، از خوردن و آشامیدن، کل ممسک عن الطعام او کلام فهو صائم وفي الشرع هو الکف عن المفطرات مع النیه، یعنی، هرکسیکه از خوردن و یا گفتن خودداری کند او را صائم گویند. لکن در شرع باز داشتن از المفطرات با نیت است. مانند قوله تعالی: انی بذرت للرحمن صوما " ای صمتا"، و از این قبیل در لغت بکار برده شده است و لکن در اصطلاح فقه = باز داشتن شخص از مفطرات روزه است با نیت و بعبارت دیگر صوم در اصطلاح عبارت از این است: که انسان بمنظور انجام فرمان الهی از آغاز اذان صبح تا اول اذان مغرب از خوردن و آشامیدن و اموریکه روزه را باطل میکند خودداری کند.

روزه یکی از ارکان مهم اسلام است و در قرآن آیات متعددی درباره آن بر پیمبر (ص) نازل گردیده است.

و نیز احادیث زیادی از پیمبر (ص) و از ائمه (ع) در جهات متعددی درباره روزه رسیده است چه از نظر فوائد جسمی و روحی و چه از نظر وجوب و فرض آن بر مسلمان و چه از نظر شرایط و مقدمات و همچنان از نظر موضوع و حکم، و من جمله احادیثی در موقعیت آن در دین اسلام که آنرا یکی از ارکان مهم دین شمرده است مانند حدیثی که از پیمبر (ص) وارد شده است بدین مضمون: اسلام بر پنج اصل استوار است: نخست گواهی به یگانگی خداوند و پیامبری حضرت حتمی مرتبت، دوم اقامه نماز، سوم اداء زکوة، چهارم انجام مناسک حج، پنجم روزه. (۲)

روایت کنند از امام باقر (ع) که فرمودند: بنی الاسلام علی خمس علی الصلوة و الزکوة و الصوم و الحج و الولاية و لم ینادی بشئ کما نودی بالولاية.

اسلام بر پنج پایه استوار است، نماز - زکوة - صوم - حج - ولایت و لکن هیچکدام مثل ولایت مورد تأکید قرار نگرفته است.

و از امام صادق (ع) نیز بدین مضمون وارد شده است که آنحضرت فرمودند: الايمان

شهاده ان لا اله الا الله وان محمد" رسول الله والا قرار بما جاء به من عند الله و صلوات الخمس و اداء الزکاة و صوم شهر رمضان و حج البيت و ولایة و لینا و عداوة عدونا و الدخول مع الصادقین ایمان، شهادت بیگانگی خداوند و رسالت پیغمبر (ص) و اقرار با آنچه از جانب خداوند آورده است و نمازهای پنجگانه و دادن زکاة و روزه ماه رمضان و حج خانه خدا و ولایت ولی ما و دشمن با دشمنان ما و با راستان بودن است. (۳)

روزه گذشته از اینکه دارای فوائد بهداشتی و برای بدن انسان مفید می باشد، دارای جنبه های اخلاقی و عاطفی نیز می باشد که از اهمیت خاصی برخوردار است، زیرا آدمی از طریق روزه گرفتن می تواند از حوائج مادی تن بکاهد و به تفکر و اندیشه بپردازد و ساعتی فارغ گردیده و با روح و روان آسوده بیاد خدا افتد چنانچه محمد غزالی طوسی در کیمیای سعادت گوید: روزه را دو خاصیت است که بدان مستحق این نسبت است، یکی آنکه حقیقت او ناخوردن است و آن باطن بود، و از چشم خلق پوشیده باشد، و ریا را بدوراه نبود، و دیگر آنکه دشمن خدای تعالی ابلیس است، و سپاه او شهوت است، و روزه لشکر او را بشکند که حقیقت روزه ترک شهوت است.

ادله و جوب روزه در اسلام: بموجب نصوص وارده در قرآن و احادیث رسول اکرم (ص) و حضرات معصومین (ع) روزه ماه مبارک رمضان در اسلام واجب است، آیات ۱۸۳-۱۸۷ از سوره بقره، بدین مضمون: شما که ایمان دارید، روزه بر شما مقرر شده چنانچه بر اسلافتان مقرر بود، شاید پرهیزکاری کنید. روزهائی چند در شمارش، و هر که از شماها بیمار یا در سفر باشد، چندی از روزه های دیگر، کسانی که تاب روزه ندارند در عوض غذا بمسکینی دهند و هر که با دلخواه نکوئی کند همان برای وی خوبست، و روزه داشتن اگر بدانید، برای شما بهتر است.

ماه رمضان که آیه هائی از قرآن برای هدایت مردمان با حجت هائی از هدایت و تمییز در آن نازل شده، هر که از شما در این ماه حاضر بود آنرا روزه دارد، و هر که بیمار و یا مسافر باشد، چندی از روزه های دیگر، خداوند برای شما سهولت می خواهد و مشقت نمی خواهد، عدد روزه را کامل کنید و خدا را برای آنکه شما را هدایت کرده است تکبیر گوئید، شاید سپاس دارید و اگر بندگانم مرا از تو پرسند، من نزدیک هستم و چون دعا کنندم مرا بخواند، دعای او را اجابت میکنم، مرا اجابت کنند و بمن موه من باشند، شاید بکمال رسند. آمیزش زنهائیان در شب روزه برای شما حلال شد، آنها پوشش شهنایند و شما پوشش آنها، خدا صد بار است که در این روزها دعا کند و شما دعا کنید.

مورد وارد شده است که بجهت اختصار از ذکر آنها خوداری میشود.

روزه قبل از اسلام

یکی از آداب و رسوم مذهبی قدیم روزه است که در میان بسیاری از امم سابقه رسوم بوده است و در کتابهای آسمانی از آن نام برده شده است و قرآن کریم نیز به این امر تصریح نموده است آنجا که گوید: یا ایها الذین آمنوا کتب علیکم الصیام کما کتب علی الذین من قبلکم . . . ای گروهی که ایمان آورده اید روزه بر شما واجب گردید همانطور که بر اسلافتان مقرر گردید . در تفسیر قرطبی آمده است که تشبیه در کما کتب علی الذین من قبلکم ، از حیث وقت و مقدار روزه است ، چون پروردگار عالم روزه ماه رمضان را بر ملت حضرت عیسی و حضرت موسی نیز واجب کرده ، لکن بعدها وقت و مقدار آن تغییر یافته است (۴)

در تفسیر المنار نقل شده است که در عبارت ، کما کتب علی الذین من قبلکم ، لطیفه ای است و آن اینکه بصورت مبهم آمده است و این امر شعر بر آن است که آئین روزه در تمام ملل مرسوم بوده است حتی در کیش بت پرستی ، پیداست که مصریان قدیم در روزگاری که بت پرست بودند یکنوع روزه ای داشتند و این رسم از مصریان قدیم بیونانیان و رومی ها نیز سرایت کرده است و روزه داشتن جزو آداب مذهبی آنان قرار گرفته است و بت پرستان هند نیز تا امروز روزه را معمول میدارند . در توراتی که امروز در اختیار است وجوب روزه دیده نمی شود لکن عباراتی در نیکو بودن آن بچشم میخورد چنانچه آمده است که حضرت عیسی (ع) چهل روز روزه گرفت .

اکنون یهودی ها در هر سال یک هفته روزه میگیرند بیاد خرابی اورشلیم و یک روز هم

در ماه آب اعطی . (۵)

از سفر زکریا چنین فهمیده میشود که یهودیان پس از مهاجرت به بابل روز سیزدهم

ماه مارس را باخاطر حادثه هاما ن واستیر روزه میدارند ، البته جز آنچه گفته شد روزه های

دیگری نیز دارند که بعنوان مستحب انجام می دهند که شاید تعداد آنها به بیست و پنج

روز در سال برسد . (۶) در انجیل فعلی مسیحیین عباراتی که دلیل بر وجوب روزه در دین

مسیح باشد دیده نمی شود ولی مواردی هست که روزه داشتن را ستوده است و آنرا یکنوع

عبادت دانسته است و دستوراتی نیز در این خصوص داده است ، کهن ترین روزه ای که در

دین مسیحیت راجع است ، روزه بزرگ ، می باشد که پیش از عید فصح انجام می شود ، این

روزه ای است که در آن روز هیچی از خوردن و آشامیدن در آن روز در میان مسیحیان را

روزه خاصی است که از آنجا که در آن روز هیچی از خوردن و آشامیدن در آن روز در میان مسیحیان را

ماهی ، روزه گرفتن از خوردن تخم مرغ ، روزه گرفتن از خوردن شیر و . . . (۷)

روزه در اسلام : از آیه تیکه در آغاز این بحث ذکر گردید و همچنان از اخبار ائمه (ع)

معلوم میگردد که روز ماه مبارک رمضان بر مسلمین واجب است و وجوب آن برای مسلمین یکبار شاق نیست و بعلاوه یک امری سابقه هم نیست بلکه پیش از اسلام نیز معمول بوده است، لکن بمقتضای کمالی که در آئین مقدس اسلام موجود است فرمان روزه نیز بر نظام خاصی در روزهای معینی از سال و در ساعات مشخص میباشد که بمنظور تربیت روح و گرایش بتقوی و فضیلت و تقرب به بارگاه الهی انجام میگیرد و در تمام شرایط و خصوصیات فوائد فردی و اجتماعی نیز ملحوظ گردیده است.

روزه را بمراتبی تقسیم نموده اند چنانکه بعضی از دانشمندان مانند غزالی در کتاب احیاء العلوم گوید: بدانکه روزه را سه درجه است، روزه عموم، روزه خصوص، روزه خصوص، اما روزه عموم نگاه داشت شکم و فرج است از قضای شهوت، و اما روزه خصوص نگاهداشت چشم و گوش و دست و پای و دیگر جوارح است از گناه و اما روزه خصوصی خصوص نگاهداشت دل است.

از همت های فرومایه و اندیشه دنیا و باز داشت آن از هر چه جز خدای است به کلیت، هرگاه چنین روزه داری بغیر از خدای بیاندیشد و یا اینک در بسا راه دنیا فکر کند آنوقت که روزه اش را افطار کرده است، تا آن حد که عارفان روشن ضمیر گفته اند که هر کسی همتش تهیه افطارش باشد گناهی برای وی نوشته شود چه آن از اندکی و ثوق باشد به فضل حق تعالی و اندکی یقین برزق موعود. و این مرتبه پیامبران و صدیقان و مقربان است. (۸)

از آنچه گفته شد میتوان دریافت که نقش روزه در احیاء فرد و جامعه چقدر مهم است و وجوب روزه دارای مصالح فراوانی می باشد و روزه داران با انجام چنین فریضه ای به پایگاه بلند اخلاق، فضیلت، شرف، سعادت دو سرای نائل میگردند.

پیدا است در دنیای امروز که سیل فساد و عوامل فساد از هر جانب سرازیر شده است و جسم و روح مردم را از پای در آورده است، همه را بیمار، پرخاشگر، تندخوی، خودخواه، شکم پرست و شهوت ران و بی اراده نموده است، اهمیت روزه در تقویت نیروی اراده و تهذیب باطن و ضمیر پاک چه مقدار است و غرض اسلام هم از این دستور مفید همین است.

حضرت محمد (ص) در خطبه ای که در اول ماه رمضان خطاب بجمعیّت ایراد فرمودند چنین فرمودند: ایها الناس، انه قدا قبل الیکم شهر الله بالبرکة و الرحمة و المغفرة، شهر هو عند الله افضل الشهور، و ایامه افضل الايام، و لیلایه افضل اللیالی، و ساعاته افضل الساعات هو شهر دعیتم فیها لی ضیافه الله . . .

یعنی - ای مردم ماه خدا، بابرکت و رحمت و معرفت، موجه شما شده است، ماهی که در نزد خداوند بهترین ماه است و روزهای آن بهترین روزهاست و شبهای آن بهترین شبهاست و ساعت های آن بهترین ساعتهاست، ماهی که به مهمانی خدا دعوت شده اید. (۱۰)

عبارات این حدیث از حضرت ختمی مرتبت بهترین تعریف مشهوری است که می‌توان برای آن بیان نمود و برای ثبوت فضیلت و برتری این ماه بر ماه‌های دیگر و اهمیت آن کافی است. گر چه بر فضیلت این ماه ادله فراوانی است و آنچه نقل شد بعنوان نمونه کافی است.

(۴) جزء دوم از جلد چهارم و سائل الشیعه باب اول صفحه ۲

(۴) الجامع الاحکام القرآن للقرطبی جلد دوم صفحه ۲۷۴

(۵) تفسیر المنار للأستاذ محمد رشید رضا جلد دوم ۱۴۳ - ۱۴۴

(۶) الصوم و الاضحیه للدکتور علی عبدالواحد وافی صفحه ۲۳ - ۲۴

(۷) تفسیر المنار جلد دوم صفحه ۱۴۴

(۸) احیاء علوم الدین غزالی جزء سوم صفحه ۳۸

(۱) = مجمع البحرین - المنجد لسان العرب در کلمه صوم

(۲ و ۳) اصول کافی جلد اول باب ایمان و کفر باب دعائم الاسلام

بقیه از صفحه ۴۹

بسوی تمدن بزرگ ولی آنها فراموش کرده‌اند که در سابق در تمام ایران یک ساختمان دولتی بنام مدرسه دارالفنون وجود داشت امروز در تهران کوچک و قصبات عمارات عظیمی برای دبیرستانها، دانشکده‌ها، بیمارستانها و بانک‌ها وجود دارد طول راه ما هن شاه عبدالعظیم شش کیلومتر امروز شش هزار کیلومتر راه ما هن و ده‌ها هزار کیلومتر راه اسفالت داریم دهکده‌های ویران سابق تبدیل به شهرهای آباد شده است چرا از آبادانی شمال و ترقی شهرهای ایران از کرمانشاه و شیراز و مهاباد و سنندج و اصفهان و مشهد و گازرون و بندرعباس و بوشهر سخن نمی‌گوئید؟ در لندن هم جاهای خراب بسیار است همین هارلم بزرگترین محلات نیویورک جای کثیف و ناامنی است و آثار وحشی‌گری آن زبان زد است من با اینکه از غارتگران طرفداران نمیکنم و آنها را مانع راه عظمت و ترقی ایران میدانم باز هم همه ترقیات ایران را تخطئه نمیکنم کار بسیار انجام شده است که دیده بیغرض می‌خواهد و دور از انصاف میدانم که ترقیات را نادیده پنداریم همین چند روز پیش بمنخست وزیر گفتم که باید شدیداً با فساد مبارزه کنند فساد وجود دارد دست قوی باید آنرا از ریشه براندازد ولی کارهای عظیم مملکت را نباید فراموش کرد این است خاطرات من از مسافرت‌ها از قدیم و امروز من از قزوین تا تهران را با گاری در اوائل حکومت رضا شاه چهار روزه طی کردم امروز صبح از تهران حرکت می‌کنم، عصر نیویورک هستم صبح پول برای فرزندم بم آمریکا